

жорстку конфронтацію з іпостасю негідника. Голос сумління на певний час перемагає і Річард вирішує прийняти смерть. Втім, наступна актуалізація іпостасі Річарда-воїна змушує його шукати героїчної смерті на полі бою. Це рішення, яке приймалося у стані граничного відчаю, наводить на думку, що персонаж, зрештою, так і не розкався у своїх зlodіяннях, вчинених із прагматичною метою.

Література

1. Whitaker F.P. Despair. A Dictionary of Biblical Tradition in English Literature / ed. by D.L. Jeffrey. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1992. P. 196–199.

Кочерга С. О.,

доктор філологічних наук,
Національний університет “Острозька академія”

КОНТРОВЕРСІЙНИЙ ДІАПАЗОН ОБРАЗУ ЯЛТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Тривалий час найвідоміше місто кримського побережжя Ялта вважалося літньою столицею України, унікальною оазою краси, Меккою для спраглих естетичних вражень і духовних медитацій. Образ Ялти понад століття презентують різні національні літератури – російська, українська, польська та ін. В умовах анексії Криму доцільно осмислити візію цього феномену в національному письменстві, зокрема в ліриці, адже брак інтеграції Криму в простір української культури, зокрема літературознавства, стає особливо зрозумілим з часової відстані. На жаль, системне вивчення кримських мотивів у творчості вітчизняних письменників нині припинено, але у контексті коду “винограду” Ялта залишається першорядним українським топомосом, магнетичним *Geniusloci*.

У сучасній гуманітарній науці концепт геній місця трактують як мікромодель, що породжується синтезом природи та культури, її вивчення передбачає осмислення взаємин людини і локусу, сукупності асоціацій, викликаних цими взаєминами. Художній образ відомого локусу неодмінно багатогарбовий і контроверсійний, причому один авторський суб’єктивізм проростає в інший, створюючи розмаїтий і безмежний інтертекст, мандрувати по якому можна безкінечно. Як вказував П. Вайль, “головні точки докладання і прояву культурних сил – міста. Їх вигляд визначається генієм місця...” [1, 5]. Що стосується приморських міст, то їхню своєрідність влучно сформулював Т. Манн: культура на краю стихії.

Історія функціонування образу Ялти та її околиць в українській літературі дає підстави виокремити авторські стильові особливості та пріоритети, хоча у дзеркалі літератури це місто може справити враження одноманітності, позаяк автори охоче послуговуються кліше, виробленими вже на початку ХХ ст., відповідно до уявлень про “лістівковий Крим” (М. Новікова). Інколи ці стереотипи легко долала сфокусованість на вузьких координатах (наприклад, поезія “Надсонова домівка в Ялті” Лесі Українки). Однак наша мета розглянути узагальнену візію Ялти, яка є мерехтливою і рухливою, і на цю динаміку суттєво впливала зміна історико-культурних епох.

Одним з перших у літературі на мапі кримських образів виокремив Ялту Я. Щоголів (кін. ХІХ ст.). Це був період формування рекреаційної місії кримського побережжя. Поступово Ялта розросталася й ставала курортом, на який покладали особливі надії недужі сухотами. Цілющими властивостями приваблювало місто і Я. Щоголева, у якого тяжко захворіла донька. Смуток і песимізм поета зумовили провідний пафос віршу “Ялта”. Ключовим образом твору є екзотичний цвіт, який символізує унікальність природи Ялти, її несхожість на звичні українські

краєвиди. Композиційно поезія побудована на зіставленні Ялти реальної й уявної, міфологічної, яка виринає з першого ж катрену: “Казали: Ялта – Криму цвіт, – / Над нею краще сонце гріє, / І інше небо, інший світ, / І дужче листя зеленіє” [3, 232]. Ліричний герой переконується, що цей край справді дивовижний; недовіра до міфу зникає. Окрім ялтинського ландшафту над безмежним морем, розмаїття флори, автор звертає увагу на архітектуру міста, органічно “вписану” в природу. Крупним планом Я. Щоголев подає обличчя прохожих, які засвідчують хворобливість і безнадію, підкреслюють крихкість недужої людини на тлі вічного цвітіння. Перед Щоголевым, доволі близькому до фольклору в ідіостилі, постало складне завдання – відобразити невідомі раніше картини, що зумовило його мнемонічну актуалізацію барокової естетики. Лінії та барви, урочистість тону, настроєва парадигма – всі ці особливості запозичені поетом з барокових краєвидів, що мали місце в творчості попередників.

Нова хвиля інтересу до Ялти припадає на постреволюційні 20-30-і рр. ХХ ст., коли чимало українських письменників приїжджали сюди на лікування і відпочинок. У тогочасній ялтинській ліриці домінують переважно такі ракурси: політичний, історико-етнографічний, сакральний, рекреаційний, еротичний. На відміну від емотивної домінанти поезії Щоголева, вірші радянських авторів перейняті оптимізмом, передусім класовим, що переконливо ілюструє поезія В. Поліщука “Вілли”. Однак пружина модерністських тенденцій давалася взнаки й на стильових шуканнях авторів, яскравим прикладом чого вважаємо поезію М. Чернявського “Ялта” (з циклу “Крим”). 1927 р., приїхавши у Крим вже зрілим автором, він написав своєрідний поетичний путівник Південнобережжя. Тоді ж був створений вірш “Ялта” – один з кращих в різномовних текстах, присвячених цьому топосу. Місто, що виринає з туману, зафіксоване поетом з палуби корабля, є прикладом інтелектуального номадизму. Виняткові враження він передає імпресіоністичними мазками: “...А коло моря на домах / Блищали сонця білі п’яні. / Красою п’яні. / І сп’янів / Неначе й я. Краси такої, / Тих з кості різаних домів, / Тії ажурності легкої / У димно-синьому завої / Не бачив ще” [2, 409]. Тут абсолютно відкинутий маршовий ритм співців соціалістичних перемог, натомість панує самодостатність споглядання, яка зворушує і підносить обсерватора.

У літературі 60-80-х рр. було розпочато розхитування соціалістичних канонів, а з нею і патетики, якою нерідко зловживали радянські письменники. Ці тенденції позначились і на відтворенні образу Ялти. Наприклад, І. Драч у вірші “Ялтинський пейзаж” інтимізує сприйняття південного міста, уникає знаків екзотики, пишності і безміру світла, які завше мали місце в кримських краєвидах, починаючи з поезії Лесі Українки та О. Олеся. Ліричний герой фокусує ялтинську своєрідність в асоціаціях, які викликає в нього чорна кедрова шишка, піднята після урагану. Дедалі частіше автори, зосереджені на медитаціях поблизу моря в Ялті, уникають святкових, рекламних означень. Вони пропонують візії міста без лоску, зокрема в осінню негоду. Наприклад, М. Фішбейн шукає сліди Лесі Українки в “хмарно-осінній” Ялті, під акомпонемент “хворого” дихання моря. Знаковою для еволюції образу Ялти в українській поезії стає вірш О. Забужко “Крим. Ялта. Прощання з імперією”. Певний перегук ця поезія має з творами Й. Бродського “Ялта зимовим вечором” і “Присвячується Ялті”, де міфологізоване місто – тільки тло, але його самотність відображена під гаслом: мить зустрічі з ним – не прекрасна, але вона – неповторна. Ялта О. Забужко – це провінційне місто навесні, де ще обмаль туристів, а прохожі в ньому несуть на собі печать печальної епохи “совка”, який ще довго буде висіти над містом, що називають “перлиною” у “богоданному” Криму. Гостре відчуття транзитності, чужомовності, знаковості сталінської доби – все це дозволяє ліричній героїні зробити висновок про “бездомність землі”, причому якщо топос Ялта у вірші постає кульмінацією бездомності, то це відчуття поширюється на всю Україну у складі СРСР.

Останніми роками, включно з анексійними, у віршах про Ялту спостерігаються дві тенденції – туристська байдужість і її маргіналізація у поетів, для яких Крим став рідною домівкою (В. Виноградов, Д. Кононенко, Г. Хмільовська, В. Гуменюк). Маса трафаретних компліментів місту в творах епігонів не змогли компенсувати брак поетичного проникнення в таїну унікальності Ялти.

Отже, образ Ялти в українській поезії постає плинним і багатолитим. Наскрізним у фіксації цього своєрідного перехрестя природи і культури є романтизм, що з часом вихолощується. Разом з тим у найкращих поезіях, написаних упродовж століття, наявні такі стильові домінанти, як бароко, модернізм, насамперед імпресіонізм, постмодерна деструкція, деміфологізація.

Література

1. Вайль П. Геній места. М. : КоЛибри, 488 с.
2. Чернявський М. Поезії. К. : Рад. письменник, 1959. 478 с.
3. Щоголів Я. Поезії. К. : Рад. письменник, 1958. 510 с.

Кулакевич Л. М.,

кандидат філологічних наук,

Український державний хіміко-технологічний університет

КОЛЬОРОВИЙ КОД ПОЕЗІЇ НАТАЛКИ НІКУЛІНОЇ

У поезії Н. Нікуліної колір входить у систему образів, які утворюють її модель світу, маркуючи пори року, душевний стан її ліричної героїні. Кольоровим центром її лірики є тріада білий/червоний/чорний, що виразно відчув художник С.Я. Ковика-Алієв, дизайнер палітурки посмертно виданої збірки “Знамення калини”: чорно-червоний кетяг калини на білому фоні. Поезія дніпровської поетеси є словесним еквівалентом рушника, який у свідомості українців уособлює життєвий шлях людини. Її лірична героїня осмислює українську традицію вишивати рушники: “В усі часи, ба, навіть і найтяжчі, / розцвічувався рушник / важкою кров’ю серця, / черленим цвітом мрій, / і чорний пагін туги / все ж не прохромлював / Бруньок надії” [2, 10–11]). В аспекті міфологічного мислення кольорову палітру поезії можна декодувати як безкінечність світу, його чистоту / безгрішність / довершеність (білий), любов / біль / смерть (червоний / чорний). Характер дії – “розцвічувався” – викликає асоціації білого кольору як безбарвного / беземоційного, який стає прекрасним завдяки червоному і чорному (переживанням межових ситуацій та емоцій: щастя – горе, любов – ненависть, емоційна наснаженість – депресія тощо). Тобто за поетичною версією Н. Нікуліної цілісність життя українців полягає в переживанні всього спектру емоцій. З іншого боку прагнення українців вишивати рушники навіть у складні часи лірична героїня потрактовує як нестримне життєлюбство і генетичне прагнення краси навколо себе.

Аналіз асоціативного потенціалу білого кольору у віршах дніпровської поетеси свідчить, що цей колір є для її ліричної героїні насамперед символом чистоти/безгрішності і ширості (“А це не просто хати чистота – / Це білість душ простих, життя відкритих” [1, 97]), довершеності. Ключовим для розуміння її поезії є червоний колір, репрезентований як палітрою епітетів, так і опосередковано. Найчастіше ця барва реїфікована образами калини і вогню. Саме калина є спусковим механізмом посиленого рефлексування ліричної героїні як про власне буття (“В калиновім гроні прочитую долю, / гордливу, вродливу й сумну” [2, 26]), так і буття всієї України, їх сакральним кодом, маркером: “Криничне тяжіння / і віть обважніла калини – / у Всесвіті цілім / мені – / незабутні